

1.1 ทรัพยากรป่าไม้

(1) การศึกษาพรรณพืชบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในแนวเทือกเขา 2 เทือกเขาที่สำคัญ คือ แนวเทือกเขาบรรทัด ตั้งแต่รอยต่อระหว่าง จ.พัทลุง กับ จ.ตรัง ลงมาถึงรอยต่อระหว่าง จ.สงขลา กับ จ.สตูล กับส่วนหนึ่งของเทือกเขาสันกาลาคีรี ซึ่งทั้งสองเทือกเขามีสภาพป่าเป็นป่าดิบชื้น (Tropical rainforest) งานศึกษาทางด้านความหลากหลายทางด้านพันธุ์พืชในบริเวณ 4 ส่วนของทะเลสาบสงขลา ซึ่งได้แก่ ทะเลน้อย ทะเลสาบตอนบน ทะเลสาบตอนกลาง ทะเลสาบตอนล่าง (ดูรายละเอียดหน้า 2 และรูปที่ 1.2) ที่สำคัญ มีดังนี้

- ทะเลน้อย มีงานวิจัยที่สำคัญ ได้แก่

Artharamas (1984) ศึกษาพืชในทะเลน้อย จ.พัทลุง รายงานพบพืชทั้งหมด 27 วงศ์ และ 47 ชนิด โดยเป็นพืชสาหร่ายมี 1 ชนิด พืชกลุ่มเฟิร์น 2 ชนิด และกลุ่มพืชมีดอก 44 ชนิด

สุปานิ (2541) สำรวจทรัพยากรป่าไม้บริเวณลุ่มน้ำทะเลน้อย โดยศึกษาเฉพาะชนิดป่าและชนิดพันธุ์ไม้ ความหนาแน่นของไม้ใหญ่ ลูกไม้ ก้ามไม้ และไม้พื้นล่าง ในรัศมีประมาณ 5 กม. ที่บริเวณควนจีเสียน คลองบ้านพราน คลองขวน สวนพฤกษศาสตร์พนางตุง คลองบ้านกลาง คลองนางเรียม พบพันธุ์พืชทั้งหมด 41 วงศ์ 63 สกุล และ 72 ชนิด โดยวงศ์พืชที่มีความหลากหลายมาก คือ วงศ์กก (Cyperaceae) และวงศ์หญ้า (Poaceae) ไม้ยืนต้นที่มีความหนาแน่นที่สุด คือ ต้นเสม็ดขาว (*Melaleuca cajuputi* Powell) รองลงมา คือ ลำเตชะโก (*Diospyros wallichii* King & Gamble) จิกน้ำ (*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.) และหว้านา (*Eugenia pseudosubtilis* King) ไม้พุ่มที่มีความหนาแน่นมาก คือ เตยน้ำ (*Pandanus immersus* Ridl.) ส่วนไม้ล้มลุกที่มีความหนาแน่นมาก คือ กกสามเหลี่ยม (*Schoenoplectus grossus* (L.f.) Palla) หญ้าคมบาง (*Scleria sumatrensis* Retz.) ปรีอ (*S. poaeformis* Retz.) เป็นต้น และรายงานพบป่าชนิดต่างๆ คือ ป่าโปร่ง พบบริเวณที่ดอนของควนจีเสียน ประกอบด้วยไม้ยืนต้นที่สำคัญ คือ ลำเตชะโก จีไค้ (*Decaspermum fruticosum* Forst.) แพ (*Eugenia polyantha* Wight) และหว้านา ป่าเสม็ดขาว พบบริเวณที่ลุ่มรอบควนจีเสียน คลองบ้านพราน คลองขวน และสวนพฤกษศาสตร์พนางตุง ป่าปรีออยู่ที่คลองบ้านกลาง และคลองขวน มีต้นปรีอขึ้นหนาแน่น ปากก อยู่ริมคลองบ้านกลาง พบมาก คือ กกสามเหลี่ยม และปาลาโพ (*Phragmites karka* Trin. ex Steud.) พบบริเวณคลองนางเรียม

อาวุธ และอุดม (2542) สำรวจพรรณพืช บริเวณพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย บริเวณพรุควนจีเสียน สำรวจบริเวณที่เป็นป่าพรุ ป่าเสม็ด และทุ่งหญ้า สำรวจพบพันธุ์พืชทั้งหมด 52 วงศ์ และ 110 ชนิด สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542) ศึกษานิเวศวิทยาเพื่อการอนุรักษ์นกน้ำในทะเลน้อย พบพืชน้ำประมาณ 40 ชนิด ที่เป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยและการสร้างรังของนกน้ำ

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541 และ 2543) สำรวจความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย ในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จ.พัทลุง โดยสำรวจในพื้นที่ป่าพรุควนจีเสียน พรุควนเคร้ง คลองนางเรียม คลองตะเคร้ง คลองขวน บ้านทะเลน้อย บ้านควนชะลิก บ้านหัวไทร บ้านหนานา บ้านควนเคร้ง และบ้านปากประเหนือ รายงานพบพืชทั้งหมด 98 วงศ์ 199 สกุล และ 260 ชนิด พันธุ์ไม้เด่นที่พบในกลุ่มพันธุ์ไม้น้ำ ได้แก่ จูดหนู (*Eleocharis ochrostachys* Steud.) หัวทรงกระเทียม (*E. dulcis* Trin.) บัวหลวง (*Nelumbo nucifera* Gaertn.) บัวสาย (*Nymphaea lotus* L.) กิง (*Hanguana malayana* (Jack) Merr.) เตยน้ำ (*P. immersus* Ridl.) และผักตบชวา (*Eichhonia crassipes* Solm.)

จุติพร (2543) ได้ใช้ข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศ และภาพถ่ายดาวเทียมจำแนกเขตของสังคมพืช บริเวณทะเลน้อยออกได้เป็น 14 เขต และพบพืชน้ำในบริเวณทะเลน้อย 15 วงศ์ 19 สกุล และ 20 ชนิด ซึ่งสามารถ แบ่งได้เป็นพืชน้ำ 4 ประเภท คือ พืชใต้น้ำ 7 ชนิด พืชใต้อ่อนน้ำ 5 ชนิด พืชลอยน้ำ 4 ชนิด และพืชชายน้ำ 4 ชนิด พืชน้ำเด่นบริเวณทะเลน้อย คือ แห้วทรงกระเทียม ปริญญ์ (2544) ศึกษาสถานีวิจัยทะเลน้อยของพันธุ์ไม้ บริเวณทะเลน้อย จ.พัทลุง พบพันธุ์ไม้ทั้งหมด 63 ชนิด

- **ทะเลสาบตอนบน** มีรายงานการศึกษาดังนี้

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2538) ได้ศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบของชนิดพันธุ์ไม้ ในบริเวณทะเลสาบตอนบน บริเวณใกล้ อ.ควนขนุน จ.พัทลุง และ อ.ระโนด จ.สงขลา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการ ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม โครงการก่อสร้างทาง รพช. สาย 11037 บ้านปากประเหนือ จ.พัทลุง - บ้านหัวป่า จ.สงขลา (ชื่อขณะนั้น)² พบว่าลักษณะทั่วไปของพื้นที่เป็นป่าเสม็ดที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ มีไม้เสม็ดขาว เป็นไม้หลัก โดยมีจิกน้ำ กระต้อมหนู (*Mitragyna speciosa* Korth.) หว้าหิน (*Eugenia scortechinii* King) และดาตุมบก (*Sapium insigne* Benth.) โดยในพื้นที่ป่ามีหญ้าชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่ เช่น หญ้าเหลี่ยม (*Exacum tetragonum* Roxb.) หญ้าปล้อง (*Echinochloa stagnina* Beauv.) และหญ้าไทร (*Leersia hexandra* Sw.) นอกจากนี้ ยังมีพืชกลุ่มเฟิร์นที่สำคัญ ได้แก่ ผักกูด (*Dyopteris amboinensis* Kurz.) ย่านลำแพ้ง (*Sterrochlaena palustris* Bedd.) และย่านลิเภาเล็ก (*Lygodium microphyllum* R. Br.) เป็นต้น

- **ทะเลสาบตอนกลาง** มีรายงานการศึกษาดังนี้

Sirirugsa (1984) ศึกษาพันธุ์พืชริมฝั่งทะเลสาบ บริเวณอุทยานนกน้ำคูขุด อ.สทิงพระ จ.สงขลา พบพืชทั้งหมด 150 ชนิด

ช่อทิพย์ และเขวาลักษณ์ (2528) ศึกษาพันธุ์ไม้น้ำของทะเลสาบ บริเวณคูขุด อ.สทิงพระ จ.สงขลา พบทั้งหมด 16 วงศ์ และ 19 ชนิด

มานพ และคณะ (2536) ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเขื่อนกั้นน้ำเค็มทะเลสาบ สงขลา สำรวจพบพันธุ์พืชน้ำทั้งหมด 57 ชนิด

- **ทะเลสาบตอนล่าง** เป็นบริเวณที่อยู่ติดกับทะเลทางด้านอ่าวไทย ทำให้มีสภาพของพื้นที่ป่า เป็นแบบป่าพรุ ป่าชายเลน และป่าชายหาด มีการศึกษาพันธุ์พืชดังนี้

วิจารณ์ (2540) ศึกษาลักษณะโครงสร้างของป่าชายเลน บริเวณคลองพะวงและคลองอู่ตะเภา จ.สงขลา พบว่ามีพันธุ์พืชบริเวณคลองพะวง 16 ชนิด ได้แก่ โกงกางใบเล็ก ตะบูนดำ ตะบูนขาว ดาตุมทะเล โปรงแดง หงอนไก่ทะเล โพทะเล ถั่วขาว พังกาหัวสุมดอกขาว พังกาหัวสุมดอกแดง แสมดำ ฝาดดอกขาว ปอทะเล ลำแพนทะเล หลุมพอทะเล และอะราง ส่วนบริเวณคลองอู่ตะเภาประกอบด้วยพันธุ์ไม้ทั้งหมด 22 ชนิด ได้แก่ สมอทะเล ลำพู จิก ชะเมา หว้า ไทร กระท้อน กระทัง กาเหาะ มะไฟ มะเฒ่า มะปริง พลับพลา ข่อย เปล้าใหญ่ นนท้ มะพูด กำข้าว เขียม ชะมวง หยี และเนียง

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาพันธุ์พืชบริเวณพื้นที่ดินน้ำของทะเลสาบสงขลาที่สำคัญ ได้แก่ การศึกษาพันธุ์พืชบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดนางช้าง จ.สงขลา ซึ่งเป็นดินน้ำที่สำคัญของคลองอู่ตะเภา โดยประกาศ (2541) ศึกษาโครงสร้างของป่าดิบชื้น สำรวจพบพืชทั้งหมด 47 วงศ์ 144 สกุล และ 308 ชนิด โดยมี พันธุ์ไม้เด่นอยู่ในวงศ์ Euphorbiaceae, Annonaceae, Lauraceae, Meliaceae, Rubiaceae, Dipterocarpaceae,

² ชื่อปัจจุบันคือ ทางหลวงชนบทสาย พท.3037 (บ้านหัวป่า – บ้านไสกลิ่ง)

Ebenaceae, Sterculiaceae, Myrtaceae และ Moraceae พวงเพ็ญ และคณะ (2542) ศึกษาความหลากหลายของพันธุ์พืช พบทั้งหมด 129 วงศ์ 444 สกุล และ 905 ชนิด โดยพันธุ์พืชเด่นอยู่ในวงศ์ Rubiaceae รองลงมา คือ วงศ์ Euphorbiaceae, Annonaceae, Moraceae และ Lauraceae

(2) แนวโน้มการลดลงของพันธุ์พืชในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อาวุธ และอุดม (2542) ซึ่งได้จัดทำ สถานภาพทางด้านความชุกชุม (Abundance) ของพันธุ์พืชแต่ละชนิด พบว่ามีพันธุ์ไม้ต้นและไม้พุ่มที่จัดอยู่ในสถาน ภาพที่มีจำนวนน้อยหรือหายาก (Rare species) ได้แก่ เม่าไข่ปลา (*Antidesma ghaesembilla* Gaertn.) ไม้แพ ก้างปลา (*Phyllanthus reticulatus* Poir) สมเด็จ (*Glochidion perakense* Hook.f.) จิกน้ำ (*Barringtonia racemosa* Roxb.) กุ่มน้ำ (*Crateva magna* DC.) โคลงเคลง (*Melastoma candidum* D.Don) พุดป่า (*Kopsia larutensis* King & Gamble) เทียน (มีแนวโน้มทำให้ประชากรของนกกบบัวลดลงด้วย เพราะนกใช้ต้นทำรังเพื่อวางไข่) เชียด (*Cinnamomum iners* Reinw. ex Blume) ตีนนก (*Vitex pinnata* L.) ชุมเห็ด (*Glochidion rubrum* Blume) ขอเถื่อน (*Morinda elliptica* Ridl.) ตะเคียนทอง (*Hopea odorata* Roxb.) คอแห้งป่า (*Gynotroches axillaris* Blume) กระทุ่มน้ำ (*Ochreinauclea maingayi* (Hook.f.) Ridsd.) ไทรเบื่อง (*F. maclellandii* King) เถาวัลย์กรด (*Combretum tetralophum* C.B. Clarke) เมาศีลา (*Ilex cymosa* Blume) และ ตะขบน้ำ (*Scolopia macrophylla* (Wight & Arn.) Clos.)

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2543) ได้ศึกษาพันธุ์พืชในทะเลน้อย พบพืชที่จัดอยู่ใน บัญชีพืชอนุรักษ์ บัญชี หมายเลข 2 ตามอนุสัญญาไซเตส (CITES)³ คือ กล้วยไม้ จำนวน 3 ชนิด คือ เอื้องเมงมม (*Arachnic flosaeris* (L.) Rchb.f.) กระระร่อนปากเป็ด (*Cymbidium findlaysonianum* Lindl.) และกระระร่อนด้าม ข้าว (*C. aloifolium* Sw.) ปัจจุบันพบอยู่ในปริมาณที่น้อยมาก

ในบริเวณทะเลน้อย ตั้งแต่ปี 2525 มีระดับน้ำลึกโดยเฉลี่ย 1 – 1.5 ม. คุณภาพของน้ำมีปัญหา กล่าวคือ มีความเป็นกรดต่ำ (pH) อยู่ในช่วง 2-3 ในฤดูน้ำน้อยช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายนของทุกปี (IDRC, 1985) มีการทับถมของตะกอนดินทำให้ทะเลน้อยมีสภาพดินเลนมาก ในบางพื้นที่ระดับน้ำลึก 0.3 – 0.5 ซม. คุณภาพของน้ำที่มีปัญหาดังกล่าวข้างต้น มีผลต่อปริมาณและชนิดของพันธุ์ไม้น้ำพืกรากสาหร่ายไฟ (*Chara zeylanica* Will de now) และโดยเฉพาะ *Nitella* sp. ไม่มีรายงานการพบอีกเลยตั้งแต่ปี 2525 ส่วนในบริเวณเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ทะเลสาบสงขลา (คูขุด) เคยมีรายงานพบ ต้นดิลิน้ำ (*Potamogeton malaianus* Miq.) ในปริมาณที่มากในปี พ.ศ. 2526 - 2528 แต่ในสภาพปัจจุบันมีปริมาณที่น้อยลงมากจนเกือบไม่พบ พันธุ์ไม้อีกหลายชนิดมีแนวโน้มลดลงอย่าง มาก เช่นจากการสำรวจพันธุ์ไม้น้ำในบริเวณ อ.กระเสสันธุ์ จ.สงขลา พบพันธุ์ไม้เพิ่มเติมอีก 1 ชนิด คือ ต้นกระเทียม นา (*Isoetes coromandelina* L.f.) ซึ่งมีรายงานการพบครั้งแรกที่ จ.กาญจนบุรี (Tagawa and Iwatsuki, 1979) แต่ต่อมาภายหลังมีรายงานการพบในภาคใต้ของประเทศไทยรวมทั้งบริเวณนี้ด้วย พืชนี้มีลักษณะค่อนข้างจำเพาะ เจาะจงกับสถานที่ สถานภาพจัดเป็นพืชที่พบน้อยในธรรมชาติ และอยู่ในสภาวะที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์เป็นอย่างยิ่ง

สำหรับการสำรวจความหลากหลายของพันธุ์พืช มีการศึกษากันอย่างจริงจังเป็นระยะๆ ในส่วน ของทะเลน้อย และเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา (คูขุด) ส่วนบริเวณอื่น ๆ ที่เหลือ มีข้อมูลจากการสำรวจ ของนักวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ศึกษากันมาบางพื้นที่ แต่ไม่ได้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด ทำให้ไม่สามารถจะประเมินการ เปลี่ยนแปลงของพันธุ์พืชในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบทั้งหมดได้

³ อนุสัญญาไซเตส (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora)

(3) พันธุ์พืชที่นำมาใช้ประโยชน์และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ขางนา (*Dipterocarpus alata* Roxb.) ตะเคียนทอง (*Hopea odorata* Roxb.) กาแซะ (*Millettia atropurpurea* Bent.) พืชที่นำมาใช้ในการจักสาน ได้แก่ กระจุ๊ด (*Lepironia articulata* (Retz.) Domin) กกสามเหลี่ยม (*Scirpus grossus* L.f.) กกกลม (*S. mucronatus* L.) คล้า (*Schumannianthus dichotomus* (Roxb.) Gagnep.) ลิเกาป่า (*Lygodium polystachyum* Wall. ex Moore) ลิเกาใหญ่ (*L. salicifolium* Presl.) ฐปฤย (Typha angustifolia L.) และพืชที่นำมาใช้ทำสีย้อม ได้แก่ จิกสวน (*Barringtonia racemosa* Roxb.) หญ้าวงช้าง (*Heliotropium indicum* L.) สมอขาว (*Terminalia citrina* Roxb.) กุระ (*Sapium indicum* Willd.) กะเม็ง (*Eclipta prostrata* L.) เนียน (*Diospyros pilosanthera* Blanco) หว้า (*Eugenia cumini* (L.) Druce) เป็นต้น

ผลการศึกษาด้านชนิดของพันธุ์ไม้ พบว่าการศึกษาพืชในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (ตารางที่ 1.1) มีการจัดทำกันมากในบริเวณทะเลน้อย (รวมถึงพื้นที่ข้างเคียง) แต่ในส่วนตั้งแต่ทะเลสาบตอนบน ทะเลสาบตอนกลาง และทะเลสาบตอนล่าง มีข้อมูลการศึกษาน้อยมาก ทำให้ไม่สามารถประเมินสภาพการเปลี่ยนแปลงของพันธุ์พืชต่างๆ ในทะเลสาบได้ และปัจจุบัน พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายโดยธรรมชาติ ได้แก่ การเกิดไฟฟ้า หรือภาวะดินเค็มของแหล่งน้ำ และปัญหาที่เกิดจากมนุษย์ เช่น ปัญหาการทำลายป่าโดยภาครัฐและเอกชน การบุกรุกเพื่อทำกินของชาวบ้าน พื้นที่ต้นน้ำถูกทำลาย และปัญหาอื่นๆ ทำให้ระบบนิเวศในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเกิดการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้พันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์หลายชนิดมีจำนวนน้อยลง หรืออาจอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ การศึกษาระบบนิเวศทั้งระบบของทุกลุ่มน้ำในทะเลสาบ ยังไม่มีการดำเนินการ หรือมีก็เพียงเฉพาะจุดใดจุดหนึ่งเท่านั้น ดังนั้น จึงต้องมีการดำเนินการศึกษาข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เพื่อใช้ในการวางแผนพัฒนา ปรับปรุงแก้ไข หรือฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของลุ่มน้ำทะเลสาบให้ดีขึ้น หรือลดการทำลายของพื้นที่ลง

ตารางที่ 1.1 สรุปข้อมูลการวิจัยที่เกี่ยวกับพืชในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ผู้ศึกษาหรือวิจัย	รายงานจำนวนชนิดพืช
1 บริเวณทะเลน้อย และบริเวณใกล้เคียงโดยรอบ	
1.1 Arthamas (1984)	47
1.2 สุปณี (2541)	72
1.3 อาวุธ และ อุดม (2542)	110
1.4 สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542)	40
1.5 สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541) และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2543)	260
1.6 ปริญา (2544)	63
1.7 จุติพร (2543)	20
2 ทะเลสาบตอนบน	
2.1 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2538)	ไม่ได้ระบุ
3 ทะเลสาบตอนกลาง (เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา (กูบุด)	
3.1 Sirirugsa (1984)	150
3.2 ช่อทิพย์ และเขวลักษณ์ (2528)	19
3.3 มานพ และคณะ (2536)	57
4 ทะเลสาบตอนล่าง	
4.1 วิจารณ์ (2540)	16, 22*
5 ดินน้ำของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	
5.1 ประกาศ (2541)	308
5.2 พวงเพ็ญ และคณะ (2542)	905

หมายเหตุ * = บริเวณคลองพะวง และคลองอู่ตะเภา ตามลำดับ

1.2 ทรัพยากรสัตว์ป่า

จากรายงาน กรมป่าไม้ (2537) ได้กล่าวถึงสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในด้านต่างๆ ดังนี้

(1) **แหล่งที่อยู่อาศัย** ชนิดสัตว์ป่าที่เคยพบ และยังพบอาศัยอยู่ในบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดมีจำนวนมาก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนชนิดสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากเป็นสภาพป่าธรรมชาติที่เข้าถึงได้ง่ายตั้งแต่สมัยโบราณ ตั้งอยู่ใกล้เมืองท่า คือเมืองตรัง จึงได้รับการสำรวจด้านธรรมชาติวิทยาจากนักวิทยาศาสตร์ต่างประเทศมาตั้งแต่สมัย พ.ศ. 2439 เริ่มตั้งแต่ Dr. William Abbott เดินทางด้วยเรือผ่านมาและเก็บตัวอย่างนกและสัตว์ป่าอื่นๆ อีก 37 ปีต่อมา ในปี พ.ศ. 2476 Dr. Hugh M. Smith มาสำรวจสัตว์น้ำและสัตว์ป่าต่างๆ หลังจากนั้นก็มีการสำรวจเพื่อหาตัวปริศติ และการนำโรคเมืองร้อน โดยการร่วมมือปฏิบัติงานระหว่างนักวิทยาศาสตร์ไทย กับนักวิทยาศาสตร์นานาชาติในองค์การซีโต้ (Southeast Asia Treaty Organisation; SEATO) ในสมัยนั้น เช่น ทำการสำรวจในปี พ.ศ. 2509 และ พ.ศ. 2516 ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลพื้นฐานด้านชนิดสัตว์ป่าในบริเวณนี้จึงค่อนข้างชัดเจน

ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้ศึกษาได้ทำการสำรวจสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ที่มีอาศัยอยู่ในบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้ จึงใช้ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ผสมกับข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม โดยเกี่ยวข้องกับสัตว์ที่มีกระดูกสันหลัง 5 กลุ่ม คือ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม นก สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก สัตว์เลื้อยคลาน และปลาน้ำจืด นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาสัตว์ที่ไม่มีกระดูกสันหลังอีกบางกลุ่มในบริเวณนี้ เช่น ฝิ่เลื้อยกลางวัน ฝิ่เลื้อยกลางคืนบางกลุ่ม แมลงปอ และแมลงน้ำบางกลุ่ม

⁴ **วิธีการสำรวจ** ใช้การสำรวจโดยตรง โดยการเห็นตัวสัตว์หรือร่องรอยที่เกิดจากกิจกรรมในรอบวัน และโดยอ้อม ใช้วิธีสอบถามจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง การสำรวจภาคสนามได้กำหนดจุดสำรวจทั้งหมด 14 จุด แบ่งออกเป็นจุดสำรวจหลัก 6 จุด อยู่ตรงตำแหน่งของหน่วยพิทักษ์ป่า และจุดสำรวจย่อยอีก 8 จุด ซึ่งเป็นจุดที่มีลำน้ำไหลผ่าน และไปยังคงอยู่ในสภาพดี

สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม (Mammals) ใช้กล้องสองตาส่องดูและเฝ้ากิจกรรมต่างๆ ในเวลากลางวัน เช่น พวกกระรอกต่าง ๆ และการใช้กับดักประเภทจับเป็น (Cagetraps) เพื่อดักสัตว์จำพวกหนูต่างๆ และหนูผีในเวลากลางคืน ส่วนพวกค้างคาวที่ออกหากินในเวลากลางคืน ใช้วิธีดักด้วยตาข่ายชนิดละเอียดพิเศษ โดยกางตาข่ายไว้ตามบริเวณที่ค้างคาวจะบินผ่านไปมาในขณะหาอาหาร

นก (Birds) ส่วนใหญ่ใช้วิธีการดูด้วยกล้องสองตา ขนาด 8 x 35 และกล้องตาเดียว ขนาด 20 เท่า เฝ้าดูในบริเวณจุดสำรวจต่างๆ ตั้งแต่เวลาเช้า 06.00 – 10.00 น. และในเวลาบ่าย 15.00 – 18.00 น. ส่วนนกขนาดเล็กที่หากินตามไม้พื้นล่างที่รกทึบ ยากแก่การวิเคราะห์ชนิดด้วยการดูจากกล้อง จึงใช้การดักจับเป็น ๆ ด้วยตาข่าย เมื่อวิเคราะห์ชนิดแน่นอนแล้ว บางตัวก็จะถ่ายภาพไว้แล้วปล่อยกลับคืนสู่ธรรมชาติตรงจุดที่จับได้ วิธีหลังนี้ยังใช้สำรวจชนิดนกที่หากินกลางคืน เช่น นกเค้าต่าง ๆ และนกตบยุง ได้อีกด้วย

สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และสัตว์เลื้อยคลาน (Amphibians and reptiles) สัตว์เลื้อยคลานสองกลุ่มนี้ มักใช้วิธีการสำรวจอย่างเดียวกัน เนื่องจากมีนิสัยชอบซุกซ่อนตัวในเวลากลางวัน และออกหากินในเวลากลางคืนเป็นส่วนใหญ่ ในเวลากลางวันใช้วิธีการ Cruising technique โดยการขุดไปตามโคนไม้ กองไม้ ใบไม้ต่าง ๆ บนพื้นป่า และตรวจดูใต้กองหิน ท่อนไม้ไปตามแนวสำรวจบนระยะทาง 1 กม. ตั้งจากกับแนวทางเดิน ส่วนในเวลากลางคืนใช้ไฟฉายส่องหาตามแนวสำรวจ และตามริมลำธาร

ปลาน้ำจืด (Freshwater fishes) สำรวจโดยการปฏิบัติโดยคณะผู้ศึกษาเอง และอาศัยผู้ช่วยเป็นราษฎรในหมู่บ้านช่วยในการช้อนและวัดปลาในลำห้วยธรรมชาติ และดูที่อยู่ในสวนยางพาราโดยรอบเขตฯ ในลำห้วยบางสายที่เหมาะสม

ข้อมูลประกอบด้วยชนิดและการแพร่กระจายของสัตว์ป่าในบริเวณที่ศึกษา ข้อมูลที่ได้จากศูนย์วิจัยเพื่อการอนุรักษ์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรมป่าไม้ และจากนักคณุกหลายท่าน ทำให้ความสมบูรณ์ของข้อมูลเพียงพอต่อการจัดการวางแผนต่อไป

สัตว์ป่าที่สำรวจพบ ส่วนใหญ่ถูกปล่อยกลับคืนสู่ธรรมชาติ ยกเว้นสัตว์ป่าจำนวนเพียงเล็กน้อย (น้อยกว่าร้อยละ 5) ที่ได้เก็บไปดองไว้เป็นตัวอย่างอ้างอิงทางวิทยาศาสตร์ เพื่อการศึกษารายละเอียดในห้องปฏิบัติการต่อไป ตัวอย่างสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก สัตว์เลื้อยคลาน และปลาน้ำจืด เก็บรักษาไว้ในแอลกอฮอล์ร้อยละ 70 หลังจากแช่ไว้ในฟอร์มาลีนร้อยละ 30 ประมาณ 1 – 2 วัน ตัวอย่างเหล่านี้เก็บน้ำยารักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ของสาขาวิชานิเวศวิทยา สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย เป็นการถาวร

(2) ผลการสำรวจชนิดสัตว์ป่า สัตว์ป่าที่สำรวจพบในบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด มีจำนวนทั้งสิ้น 440 ชนิด จำแนกออกตามกลุ่มสัตว์ต่าง ๆ ดังแสดงในตารางที่ 1.2

ตารางที่ 1.2 องค์ประกอบชนิดของสัตว์ป่า

กลุ่มสัตว์ป่า	วงศ์	สกุล	ชนิด	% ชนิด
1. สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม	26	49	68	15.4
2. นก	47	137	238	54.1
3. สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก	5	13	33	7.5
4. สัตว์เลื้อยคลาน	13	45	72	16.4
5. ปลาน้ำจืด	13	23	29	6.6
รวม	104	267	440	100

ในจำนวนสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ศึกษา 440 ชนิด มีจำนวนนกสูงถึง 238 ชนิด (54.1%) รองลงมาคือสัตว์ป่าจำพวกสัตว์เลื้อยคลาน มีจำนวน 72 ชนิด (16.4%) สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 68 ชนิด (15.4%) สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก 33 ชนิด (7.5%) และสัตว์จำพวกปลาน้ำจืด 29 ชนิด (6.6%) เชื่อว่าหากมีการสำรวจโดยละเอียดแล้ว จำนวนชนิดของปลาน้ำจืดจะเพิ่มขึ้นมากกว่านี้อีกหลายเท่า รายละเอียดกลุ่มสัตว์ป่าต่างๆ เหล่านี้ มีดังนี้

- **กลุ่มสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม** ในกลุ่มสัตว์เลื้อยคลานนี้ วงศ์ที่มีจำนวนชนิดสูงที่สุด คือ วงศ์ค้างคาวกินผลไม้ (Pteropodidae) และวงศ์กระรอก (Sciuridae) ซึ่งมีจำนวนวงศ์ละ 10 ชนิด รองลงมาคือ วงศ์หนู (Muridae) มีจำนวน 8 ชนิด เมื่อพิจารณาดูรายละเอียดของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมจำพวกค้างคาวทั้งหมดที่จัดอยู่ใน 3 วงศ์ มีจำนวนสูงถึง 16 ชนิด ซึ่งเป็นลักษณะของสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ในป่าดงดิบเขตร้อนทั่วไป ในบรรดาค้างคาวกินผลไม้ประกอบด้วย ค้างคาวบัว ในสกุล *Rousettus* 2 ชนิด ค้างคาวขอบหูขาวในสกุล *Cynopterus* 3 ชนิด ค้างคาวขอบหูดำในสกุล *Megaerops* 1 ชนิด ค้างคาวหัวดำในสกุล *Chironax* 1 ชนิด ค้างคาวปีกงูในสกุล *Balionycteris* 1 ชนิด และค้างคาวหน้าขาวในสกุล *Macroglossus* 2 ชนิด ส่วนค้างคาวในอีก 2 วงศ์ 6 ชนิด ประกอบด้วย วงศ์ค้างคาวหางโผล่ 1 ชนิด คือ *Emballonura monticola* และวงศ์ค้างคาวมงกุฎ 5 ชนิด ทุกชนิดจัดอยู่ในสกุล *Rhinolopus* ทั้งสองวงศ์นี้เป็นกลุ่มค้างคาวกินแมลง

สำหรับวงศ์กระรอกนั้น หากรวมกระรอกบินเข้าไปด้วย จะมีจำนวนรวมทั้งสิ้น 11 ชนิด ประกอบด้วยพญากระรอกในสกุล *Ratufa* 2 ชนิด กระรอกในสกุล *Callosciurus* 4 ชนิด กระแตในสกุล *Tamias* 1 ชนิด กระรอกหางม้าในสกุล *Sundasciurus* 1 ชนิด กระรอกดินในสกุล *Lariscus* และสกุล *Menetes* อีกสกุลละ 1 ชนิด รวมทั้งพญากระรอกบินหูแดง (*Petaurista petaurista*) ที่จัดอยู่ในวงศ์ Pteromyidae อีก 1 ชนิด

สัตว์ป่าจำพวกหนูในวงศ์ Muridae จำนวน 8 ชนิด นั้น ประกอบด้วยหนูขนสั้น ในสกุล *Niviventer* 2 ชนิด หนูหายในสกุล *Leopoldamys* 1 ชนิด หนูฟันในสกุล *Maxomys* 3 ชนิด หนูฟันขาวในสกุล *Berylmys* 1 ชนิด และหนูควายในสกุล *Sundamys* อีก 1 ชนิด

- **กลุ่มนก** นกที่พบในป่า ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด จำนวน 238 ชนิด นั้น มีจำนวนหลายวงศ์ที่มีจำนวนชนิดสูงเกิน 10 ชนิด ในแต่ละวงศ์ ได้แก่ วงศ์นกกินแมลง (Timaliidae) 26 ชนิด วงศ์นกปรอด (Pycnonotidae) 17 ชนิด วงศ์นกหัวขวาน (Picidae) 16 ชนิด วงศ์นกจับแมลง (Muscicapidae) 14 ชนิด วงศ์นกกินปลี (Nectariniidae) 12 ชนิด และวงศ์นกคัลคูลู (Cuculidae) 11 ชนิด

ส่วนวงศ์นกที่มีจำนวนชนิดต่ำกว่า 10 ชนิดเพียงเล็กน้อย ซึ่งจัดได้ว่าเป็นนกที่มีความเด่นในเขตรักษาพันธุ์นี้ ได้แก่ วงศ์นกกระจัด (Sylviidae) 9 ชนิด และวงศ์นกเหยี่ยว (Accipitridae) วงศ์นกกระเด็น (Alcedinidae) และวงศ์นกโพระดก (Megalaimidae) อีกวงศ์ละ 8 ชนิด

กลุ่มนกที่พบอาศัยอยู่ในบริเวณป่าดงดิบที่มีสภาพสมบูรณ์ จัดเป็นดัชนีชี้สภาพความสมบูรณ์ของป่าได้เป็นอย่างดี ที่พบมีในจำนวนหลายวงศ์ และแต่ละวงศ์มีจำนวนชนิดมาก เช่น วงศ์นกเป็ดน้ำ (Columbidae) 5 ชนิด วงศ์นกแก้ว (Psittacidae) 2 ชนิด วงศ์นกคัลคูลู โดยเฉพาะนกบั้งรอก (*Malkoha*) ในสกุล *Phaenicophaeus* มีจำนวนเท่าที่มีรายงานพบในประเทศไทยทั้งสิ้น 6 ชนิด วงศ์นกขุนแผน (Trogonidae) 4 ชนิด วงศ์นกเงือก (Bucerotidae) 6 ชนิด วงศ์นกโพระดก (Megalaimidae) 8 ชนิด ซึ่งจำนวนชนิดนี้มีสูงถึง 61.5% ของจำนวน 13 ชนิด ในประเทศ วงศ์นกหัวขวาน (Picidae) มีจำนวน 16 ชนิด หรือเท่ากับ 44.4% ของจำนวน 36 ชนิดในประเทศ วงศ์นกพญาปากกว้าง (Eurylaimidae) มีจำนวน 5 ชนิด หรือเท่ากับ 71.4% ของจำนวน 7 ชนิดในประเทศ ฯลฯ

- **กลุ่มสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก** ในบรรดาสัตว์เลือดเย็นในกลุ่มสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก 33 ชนิดนี้ วงศ์ที่มีจำนวนชนิดสูงที่สุด คือ วงศ์กบต่าง ๆ (Ranidae) ซึ่งมีจำนวนสูงถึง 16 ชนิด หรือเท่ากับ 48.5% ของจำนวนชนิดทั้งหมดที่สำรวจพบ ส่วนใหญ่จัดอยู่ในสกุล *Rana* ที่มีจำนวน 12 ชนิด วงศ์ที่มีจำนวนรองลงไป คือวงศ์อึ่งต่าง ๆ (Microhylidae) มีจำนวน 7 ชนิด ซึ่งในจำนวนนี้แบ่งออกได้เป็น 3 สกุล ได้แก่ สกุลอึ่งอ่าง (*Kaloula*) 2 ชนิด สกุลอึ่ง (*Microhyla*) 4 ชนิด และสกุลอึ่งหลังขีด (*Micryletta*) อีก 1 ชนิด วงศ์ที่มีจำนวนรองลงไปอีก คือวงศ์คางคก (Bufonidae) มีจำนวน 6 ชนิด จัดอยู่ใน 3 สกุลเช่นเดียวกัน ได้แก่ สกุลคางคกแท้ (*Bufo*) 3 ชนิด สกุลคางคกหัวย (*Ansonia*) 2 ชนิด และสกุลคางคกขาขาว (*Leptophryne*) อีก 1 ชนิด

สำหรับวงศ์ที่ยังเหลืออยู่อีก 2 วงศ์ ในกลุ่มสัตว์ป่ากลุ่มนี้ ได้แก่ วงศ์อึ่งกราย (Pelobatidae) มีจำนวน 3 ชนิด และวงศ์ปาด (Rhacophoridae) จำนวน 1 ชนิด

- **กลุ่มสัตว์เลื้อยคลาน** สัตว์ป่าในจำพวกสัตว์เลือดเย็นอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ใกล้ชิดกับกลุ่มสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก คือสัตว์เลื้อยคลาน แบ่งออกตามลักษณะของกลุ่มได้เป็น กลุ่มเต่าและตะพาบน้ำ 3 วงศ์ 9 ชนิด กลุ่มตุ๊กแก กิ้งก่าและจิ้งเหลน 4 วงศ์ 35 ชนิด และกลุ่มงูต่าง ๆ 6 วงศ์ 28 ชนิด สำหรับวงศ์ที่มีชนิดสูงมากเป็นพิเศษมีทั้งสิ้น 4 วงศ์ ได้แก่ วงศ์งูเขียวพิษหลัง (Colubridae) มีจำนวน 15 ชนิด ประกอบด้วย 12 สกุล

ของทั้งงูบก และงูน้ำ วงศ์ตุ๊กแกและจิ้งจก (Gekkonidae) และวงศ์กิ้งก่า (Agamidae) ซึ่งสองวงศ์นี้มีจำนวนชนิดวงศ์ละ 12 ชนิดเท่า ๆ กัน วงศ์แรกประกอบด้วยสกุลตุ๊กแกบก (*Cyrtodactylus*) 3 ชนิด สกุลจิ้งจกหางนียวาว (*Cnemaspis*) 2 ชนิด สกุลจิ้งจกหางหนาม (*Hemidactylus*) 2 ชนิด สกุลจิ้งจกหิน (*Gehyra*) สกุลตุ๊กแก (*Gekko*) และสกุลตุ๊กแกบิน (*Ptychozoon*) อีกสกุลละ 1 ชนิด ส่วนวงศ์หลังประกอบด้วย สกุลกิ้งก่าบิน (*Draco*) 8 ชนิด สกุลกิ้งก่าเขา (*Acanthosaura*) 1 ชนิด และสกุลกิ้งก่าธง (*Gonocephalus*) 1 ชนิด สกุลกิ้งก่า (*Calotes*) อีก 2 ชนิด

วงศ์ที่มีจำนวนชนิดรองลงไปคือ วงศ์จิ้งเหลน (Scincidae) มีจำนวน 7 ชนิด ประกอบด้วยจิ้งเหลนในสกุลจิ้งเหลนต้นไม้ (*Dasia*) 1 ชนิด สกุลจิ้งเหลน (*Mabuia*) 3 ชนิด สกุลจิ้งเหลนภูเขา (*Sphenomorphus*) 2 ชนิด และสกุลจิ้งเหลนเรียว (*Lygosoma*) อีก 1 ชนิด

● **กลุ่มปลาน้ำจืด** ปลาน้ำจืดที่พบอาศัยอยู่ในบริเวณลำห้วยหลายสายที่ไหลลงมาจากสันเขา และตามบริเวณน้ำตกหลายแห่ง รวมทั้งชนิดที่อาศัยอยู่ในร่องน้ำในสวนยางพารา มีด้วยกันทั้งสิ้น 29 ชนิด วงศ์ที่มีจำนวนชนิดสูงสุด คือ วงศ์ปลารากกล้วย (Cobitidae) มีจำนวน 6 ชนิด รองลงไป คือ วงศ์ปลาตะเพียน (Cyprinidae) มีจำนวน 5 ชนิด และอีก 2 วงศ์มีจำนวนชนิดเพียงวงศ์ละ 3 ชนิด คือ วงศ์ปลาแขยง (Bygridae) และวงศ์ปลาช่อน (Channidae)

ปลาน้ำจืดหลายชนิดไม่อาจจะวิเคราะห์ชื่อให้ถูกต้องได้เนื่องจากยังไม่มีมีการศึกษารายละเอียดในแต่ละกลุ่มอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะกลุ่มปลาปล้องอ้อยในสกุล *Pangio* (วงศ์ Cobitidae) และปลากัดในสกุล *Betta* (วงศ์ Belontiidae)

โดยสรุป ในบริเวณเทือกเขาบรรทัดพบว่ามีสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ อาศัยเป็นจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณใกล้เคียง กรมป่าไม้ (2537) รายงานว่าสัตว์ป่าที่พบในเทือกเขาบรรทัดมีจำนวนทั้งสิ้น 440 ชนิด จากตารางที่ 1.2 จะเห็นได้ว่าเป็นสัตว์ป่าที่มีจำนวนชนิดสูงสุดถึง 238 ชนิด หรือเท่ากับร้อยละ 54.1 รองลงมาได้แก่สัตว์เลื้อยคลานมีจำนวน 72 ชนิด หรือเท่ากับร้อยละ 16.4 โดยมีปลาน้ำจืดเป็นสัตว์ป่าที่มีอยู่น้อยที่สุดคือ 29 ชนิด หรือเท่ากับร้อยละ 6.6

ตัวอย่างสัตว์ป่าที่พบในแต่ละกลุ่มมีดังต่อไปนี้

- (1) สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ได้แก่ ค้างคาวบัว ค้างคาวหัวดำ กระรอกหางม้า กระรอกดิน หนูห้วย และ หนูฟันขาว เป็นต้น
- (2) นก ได้แก่ นกเงือก นกโพระดก นกหัวขวาน นกเป็ด และ นกคัลลู เป็นต้น
- (3) สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ได้แก่ กบ อึ่งอ่าง และ คางคก เป็นต้น
- (4) สัตว์เลื้อยคลาน ได้แก่ เต่า ตะพาบน้ำ กิ้งก่า จิ้งเหลน และ งู เป็นต้น
- (5) ปลาน้ำจืด ได้แก่ ปลารากกล้วย ปลาตะเพียน ปลาแขยง และ ปลาช่อน เป็นต้น

คนบางกลุ่มที่อาศัยในแถบเทือกเขาบรรทัด มีพฤติกรรมซึ่งเป็นอันตรายต่อวิถีชีวิตของสัตว์ป่า เช่น การล่าสัตว์ และการตัดไม้ทำลายป่า ปัจจุบัน ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าในเทือกเขาบรรทัดได้ถูกบุกรุกทำลายลงไปมาก ทำให้ชนิดและจำนวนสัตว์ป่าในบริเวณดังกล่าวลดน้อยลงตามไปด้วย